

PRÁVNÍ KULTURA VE STŘEDOVĚKU

JAKUB RAZIM

„DVA PRÁVNÍ SVĚTY“

národní
právo

učené
právo

- „renesance“ 12. století
- CIC
- akad. emancipace pr. vědy:
leges + canones
- profesionalizace pr. aplikace
- racionalizace práva
- vznik a vzestup práv. stavu
- ŘP „*lex omnium generalis*“

NOVÉ SMĚRY BĀDÁNÍ (KANNOWSKI):

1. **právní terminologie** → dějiny pojmů a idejí
2. **právní etnologie** → řešení konfliktů a právní rituály jako prostředky komunikace
3. **proces nalézání práva**

ANTROPOLOGICKÝ POJEM PRÁVA (POSPÍŠIL)

„právo je pojem a nikoliv jev“

- **forma:**
 - abstraktní pravidla (kodifikace, chování lidí, rozhodovací praxe)
- **obsah:**
 - autorita
 - univerzální použitelnost
 - závazek
 - sankce

PRAMENY PRÁVA (DILCHER)

1. **učenecká literatura** = teoretické úvahy o řím./obyčej. právu
2. **normativní texty** obsahující právní věty
3. **záznamy o právně relevantním jednání**, které odkazuje na uplatnění právního obyčeje v praxi

- **komplementarita**: učené pr. x národní pr.
- **personalita** x teritorialita (Brunnerova definice „země“)
- **otevřenost** vůči jiným norm. sys.
- **statusová nerovnost** před zákonem → právo jako privilegium
- pluralita „center normativní aktivity“ (Rückert) → **ne-systém**
- subjektivní → „**listinné**“ právo (Krause)
- objektivní → do 12. stol. týká hlavně **procesu výkonu spravedlnosti**
- „*gutes altes Recht*“ / *lex prior melior* (Kern)
- „**deficitní**“ bez moc. monopolu →
 - „**konsensuálně-konkrétní**“
 - **identifikováno ve sporech** (Weitzel)
- „**ritualizované**“ (Dilcher, Althoff)
- „**aliterární**“ → dynamika paměti a zapomínání (Vollrath)
- „**obyčejové**“ → *usus longaevus + opinio necessitatis*
- **element. formy vzniku** (Ebel):
 - **Weistum** → právní naučení mimo cílevědomou zákonodárnou činnost
 - **Gebot** → autoritativní příkaz vrchnosti
 - **Willkür** → konsensus pr. společenství

- stv. lat.:

ius ... subjektivní nárok

iure ... správně, v řádném (mimo)soud. řízení

iustitia ... subjektivní nárok, řádný průběh (mimo)soud. řízení

lex ... právní norma, právní řád, náboženské přikázání, aplikované právo

leges ... svody germán. kmen. práv

consuetudo ... dlouhodobě zaužívaná zvyklost (pod vlivem učeného práva), pouze pro hmotněpr. nároky

od 12. stol. vliv učeného práva

→ změna pr. terminologie a pr. myšlení → objektivizace, zvědečtění (racionalizace, citace)

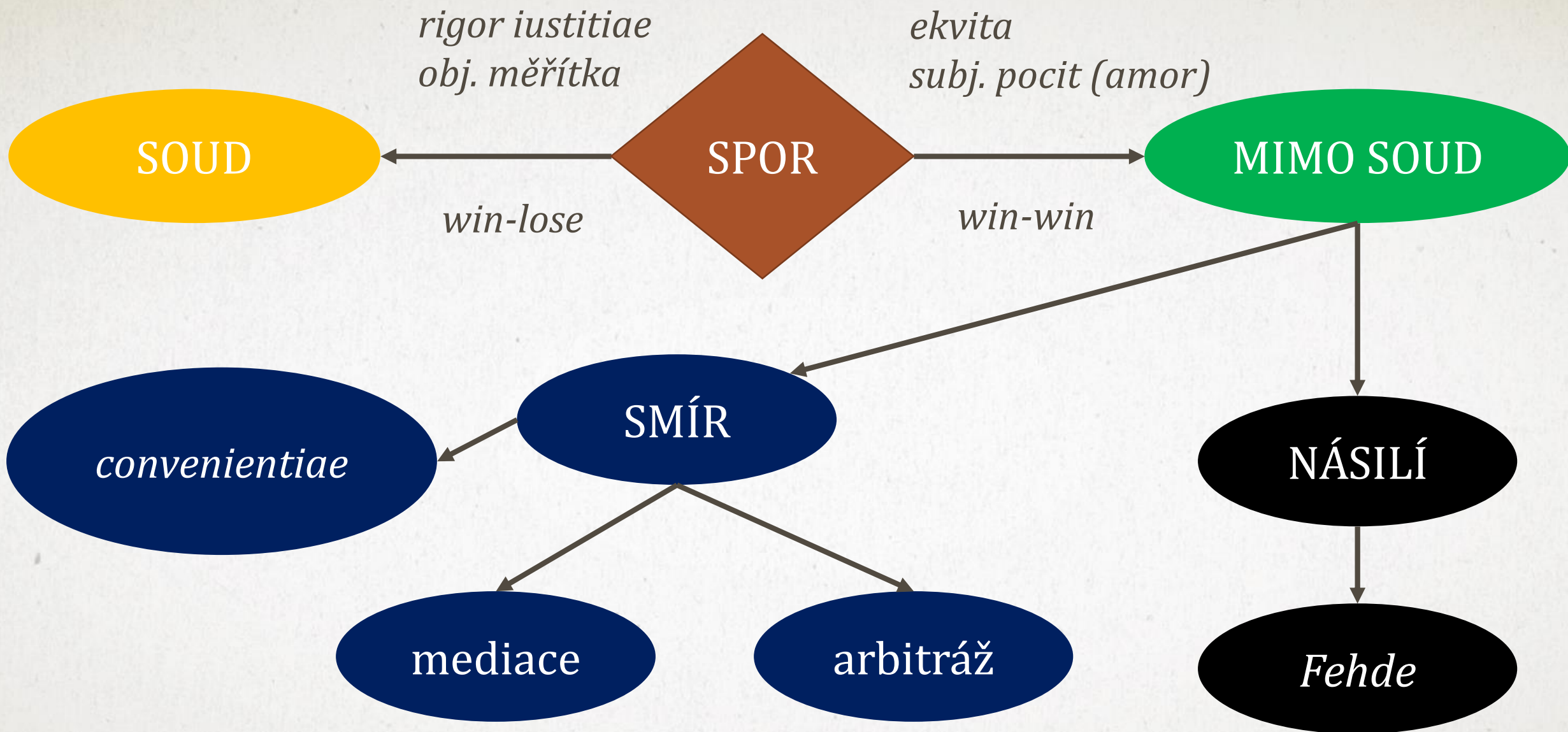
- stv. něm.:

mit rehte ... co je nalezeno v řádném (mimo)soud. řízení

reht ... pozd. odvozenina pro to, co se pokládá za přiměřené, správné pro někoho

ewa, e ... objektivní právo, zákon světský a náboženský

DOBOVÁ TERMINOLOGIE (KROESCHELL)

METODY ŘEŠENÍ KONFLIKTU

- **kolektivní** → tribunál za předsednictví lokální/centrální autority
- znalosti, charakter a status přísedících: „experti“ v právu + *boni homines* (míst. elity)
- pers. obsazení → vynutitelnost, participace cír. hodnostářů → odbornost, nábož. sankce
- mocen. faktor
- veřejnost
- **jednotný (není rozdílů na civ. a trest.) a „pragmatický“ proces** dle okolností případu
- **skutk. otázky** se řeší obvykle rekurzem do minulosti → paměť, pís. důkazy
- **pr. otázky** se řeší nalézáním odpovědí v pr. paměti *ad hoc*
- v obou případech se hledají **precedenty**
- **cíl:** ukončení sporu, obnova narušených vztahů
- komplementarita s ADR

RITUÁL

- **obec. (Althoff-Siep):**

- deskriptivní část: **standardizované způsoby kolektiv./individ. chování**, které:
 - je založeno jak na vnucených, tak na tradičních pravidlech
 - identicky, popř. s drobnými obměnami se opakuje
 - má symbolický rozměr
- funkcionální část:
 - **ovlivňuje soc. status aktérů**
 - **manifestuje systém hodnot a představ**
 - **zavazuje aktéry do budoucna**

- **v právu (Dilcher):**

- inscenace na veřejnosti
- sakrální autorita
- právní účinky
- odkaz k normat. představám
- performance rituálu (forma) = výkon práva (obsah)
- **fce:**
 - **komunitární**
 - **stabilizační**
 - **protikonfliktní**
- legitimita: stáří, opakování, původ
- soustavné „zpřítomňování“ obsahů práva v orál. kult.

- „rituál moci“ (Althoff)
- **ant. počátky:** vstup mezi klientelu, voj. kapitulace
- **stv.:** mimosoudní řešení konfliktu
- **fce:**
 - stabilizovat politický řád
 - legitimizovat kroky panovníka
 - harmonizovat protikladné zájmy vládnoucí elity
 - poskytnout zadostiučinění poškozeným

- nápodoba nábož. rit. z penitenciální praxe →
demonstrace pokory →

rit. gesta a promluvy: bosé nohy, roucho kajícíníka, sypání popelu na hlavu, slzy, prosby, proskyneze (klečení), prostrace

- veřejnost
- *humiliatio-exaltatio* (christomimesis)

- **fáze:**

1. iniuria/offensio = zásah do práv, statusu a cti panovníka

2. reconciliatio = zprostředkování smírného řešení sporu

3. satisfactio = imateriální zadostiučinění formou rituálního podrobení, eventuálně i náhrada škody

- „**soukr.**“ **sféra** → transfer majet. práv
- „**veřej.**“ **sféra** → inaugurační a přechodový rituál → transfer vrchnost. práv
- **fce:** minimalizace spol. rizika a nejistoty v důsledku bezvládní
- **předání symbol. předmětu:**
 - **pozemek** (věc: hrouda hlíny, drn trávy, větev, fošna ze dveří + panství: rukavice, krb. hák, kopí, nůž, kobouk)
 - **panství** (žezlo, praporce)
- autonomní rit./součást feudál.-vazal. vztahů
- „graciální“ polit. řád (Weinfurter)
- „**antropologické konstanty**“ lenní infeudace (Le Goff):
 - **místo** → symbolická půda, kam přijížděl vazal za svým pánem
 - **veřejnost** → společenství přijímá vazala do svého středu, je svědkem a ručitelem jeho iniciace
 - **individualizace** → poměr vazala a pána se promítá do průběhu infeudace, která se adaptuje na konkrétní podmínky v místě a čase
 - **fixace** → uchování aktu v paměti

INVESTITURA

Král uděluje knězi a ženě léno symbolizované žezlem (Sachsenspiegel – Lehnrecht, Cod. Pal. germ. 164, fol. 1v)

- čes.: „újezd“, lat.: „*circuitio*“, resp. „*circuitus*“, nebo „*ambitus*“
- **paralela s *Königsumritt* (Bader)** → rituál. obcházení nebo objezd na koních
- v terénu za účasti místního obyv., znalců (*Feldgeschworene*) a provinc. úředníků → autorizace, paměť
- **fce: zmocnění se, obnovení držby/svrchované moci nad územím a obyvateli**
- **formy: periodicita (někdy jen *ad hoc* část hranice), slavnosti**
 - individ. → vytyčení hranice pozemkového majetku za účelem pr. dispozice
 - kolekt. → vytyčení pr. rámce pro život pospolitosti a posílení její identity
- nábož. prvky → účast cír. osob, imitace procesí
- **pr. podstata: tradice**
- **prodávající** → symbol. prokazuje vlastnickou svrchovanost nad zcizovaným územím
- **kupující** → nabytí vlastnictví a příležitost, seznámit se důkladněji s jeho rozsahem

CIRCUITIO

Vytyčení hranic Würzburgu (Würzburgská kronika Lorenze Friese – der Univ. bibl. Würzburg, M.ch.f. 760, fol. 15r)

TEORIE PRÁVOTVORBY - NÁRODNÍ TRADICE

- **centrální otázka středověku (Ullmann): Kdo může tvořit právo?**
- **odpověď:**
 - **ascendenční teorie** → lid ve shromáždění skrze konsensus
 - **descendenční teorie** → Bůh skrze rozhodnutí panovníka
- **formy kolektivní právotvorby (Reynolds):**
 - tichý souhlas
 - rada
 - soudní výrok
- **spontánní tvorba práva → obyčej opřený o konsens**
- **zákonodárství** je návratem „starého dobrého práva“, které bylo porušeno vývojem → převažuje „ústní forma“
- **nalézání práva** (Kroeschell - novotvar)
- **germán. Munt** → král jako poručník (řím. *tutela*) / Heusler – ekvivalent řím. *manus*
- **slovan. mír** → král jako ochránce lidu
- **panovník = ochránce práva metafyzicky ukotveného v Bohu**

TEORIE PRÁVOTVORBY - UČENÁ TRADICE

ŘP

Quod principui placuit, legis habet vigorem
(C.1.4.1)

- **CIC: panovník = zbožštělý imperátor s nejvyšší mocí nařizovací a zákonodárnou**
- **suverénní, neomylný panovník:** *lex animata, legibus solutus x quod omnes tangit*
- **autonomní zákon:** matka *ratio*, otec *princeps*
- *lex regia* (přenos moci, pův. *de imperio*)
- *lex digna* (morál. závazek)
- panovnický akt víc než obyčej

CÍRKEV

Per me reges regnant et legum conditores iusta decernunt (VUL PŘ 8:15)

- **Vulgáta z 4./5. stol.:** „příručka vládnutí“ a „tlumočník“ ŘP (Ullmann)

panovník = zákonodárce z Boží milosti
(*legislator, legum conditor*)

- **důvod:** *propter transgressiones* (dědičný hřích)
- účel: *salus patriae, bonum commune*
- jusnaturalismus: **descendenční teorie**

BOŽSKÉ ZÁKONY

LIDSKÉ ZÁKONY

HIERARCHIE PRÁVA

věčné právo (z bož. rozumu)

legitimizace, konkretizace

přirozené právo (z lid. rozumu)

legitimizace, konkretizace

božské právo (ze Zjevení)

legitimizace, konkretizace

lidské právo

KODIFIKACE

- výraz užívaný od dob Benthama
- **zákonodárná činnost** směřující k vytvoření soustavné sbírky předpisů + **výsledek zákonodárné činnosti** ve formě zákoníku
- kodif. „vlny“: **1)** 12.-13. stol., **2)** pol. 14. stol., **3)** 15. stol.
- cíl: pr. jistota
- přechod od mluv. k lit. kult.
- x privilegia: obec. (Grat.)
- x obyčej: pís. (Grat.)
- příkaz/zákaz (Isid.)
- obs.: prolog, knihy

TYOLOGIE KODIFIKACE(WOLF)

- **dle vzniku a působnosti:**

- příkaz vládce (korunní statky, regály)
- usnesení stavů (interregnum, nepřítomnost vládce v zemi)
- pravidlo - smlouva vládce a stavů s různým vlivem stran na výslednou podobu

- **dle poměru ke starému právu:**

- písemná fixace starého práva
- nové právo doplňuje staré právo
- nové právo nahrazuje staré právo

- **dle formy:**

- statuty (jedna nebo několik pr. otázek)
- kodexy (celek nebo podstatná výšeč spol. vztahů)

- **dle redakční práce:**

- znalci tradiční pr. kultury
- juristé školení v řím. právu (recepce)

- **dle publikace:**

- ústní vyhlášení
- opisy
- vydání tiskem

PRÁVO V POLITICKÉ TEOLOGII

MONARCHIE (Kantorowicz)

- **teologicky orientovaná:** *imago, vicarius Dei/Christi* (Karlovcí – teocentrické, Ottoni, Sálci – christocentrické) → **lit., teol. → klerikalizace panov. úřadu** (dvojjediná podstata po vzoru Krista v důsl. pomazání), **svatozář nadpozem. kontinua, legitim.: gratia**
- **právně orientovaná:** *persona publica, servus et princeps aequitatis, lex animata, legibus solutus – ratione alligatus, res Christi – res fisci* (stát. majetek) → **(řím.)pr. věda pod vlivem boje o investituru → racional. a justifik. panov. úřadu x imperializace papež. úřadu, legitim.: iustitia**
- **státně orientovaná:** *corpus mysticum* (cír.) – *corpus politicum* (stát jako práv. os.), *maritus reipublicae, rex et patria* → **pr. věda → korporat. a organolog. pojetí státu na racional. principech, metafora sňatku panov. a státu, etatizace a „zvěčnění“ panov. úřadu; legitim.: patria**

STŘEDOVĚKÝ „STÁT“

PŘÍKLAD MENHARTOVSKÉHO TYROLSKA

CO JE „STÁT“?

- **lidské společenství**, které si na (víceméně) pevně určeném území (víceméně) úspěšně nárokuje pro sebe monopol (kontrolu) na legitimní použití fyzické moci
- **poměr panství člověka nad člověkem**, opírající se o prostředky moci, jež je dobrovolně uznávána za legitimní
- hledání počátků moderních národních států v minulosti a „vymyšlení“ národních příběhů → **idea primordiálního národa**

CO JE „STŘEDOVĚKÝ“ STÁT?

- **spor o „středověký stát“ v Německu** (Haller – patrimonialismus, Gierke – pospolitosti, Sohm – státní monopol na realizaci práva, Below – delegace státní moci v říš. teritoriích)
- **kritika prezentismu** → namísto „státu“ LTI: „panství“ (Brunner), „politický řád“ (Mayer)
- **„personalizace“ státu** → síť mocenských vztahů mezi příslušníky urozené elity
- nutno rozlišovat: stát jako his. fenomén x stát jako pojem
- Mayer: *Personenverbandstaat x territorialer Flächenstaat*
 - vývoj od středověkého státu, založeného na osobních vztazích, k institucionalizovanému plošnému státu moderní doby (Mayer klade modernizační posun do 12. století, Keller až na přelom pozdního středověku a raného novověku, Strayer pak hluboko do novověku)

CO JE FEUDALISMUS?

1. lenní systém (F. L. Ganshof – právo)

- **hierarchicky uspořádaný systém závislostních vztahů, založených na syntéze věcných (léno) a osobních komponentů (vazalita)**

2. státní forma na určitém stupni dějinného vývoje (M. Bloch – společnost)

- osobní závislost a podřízenost sedláků
- léno (držba spojená se službami)
- třída specializovaných válečníků
- vazalita (pouta poslušnosti a ochrany)
- přežívání rodových a státních struktur

MODER. POJETÍ FEUDALISMU

- **změna paradigmatu:**
 - přehodnocení teze o „feudální anarchii“ a pozitivní ocenění vlivu lenního systému na stabilitu stv. polit. útvarů (Mitteis)
 - od lenní teorie k lenní praxi
 - od komplexních modelů k lokálním specifikům
 - od právní historie k „totální historii“

ANATOMIE LENNÍHO VZTAHU

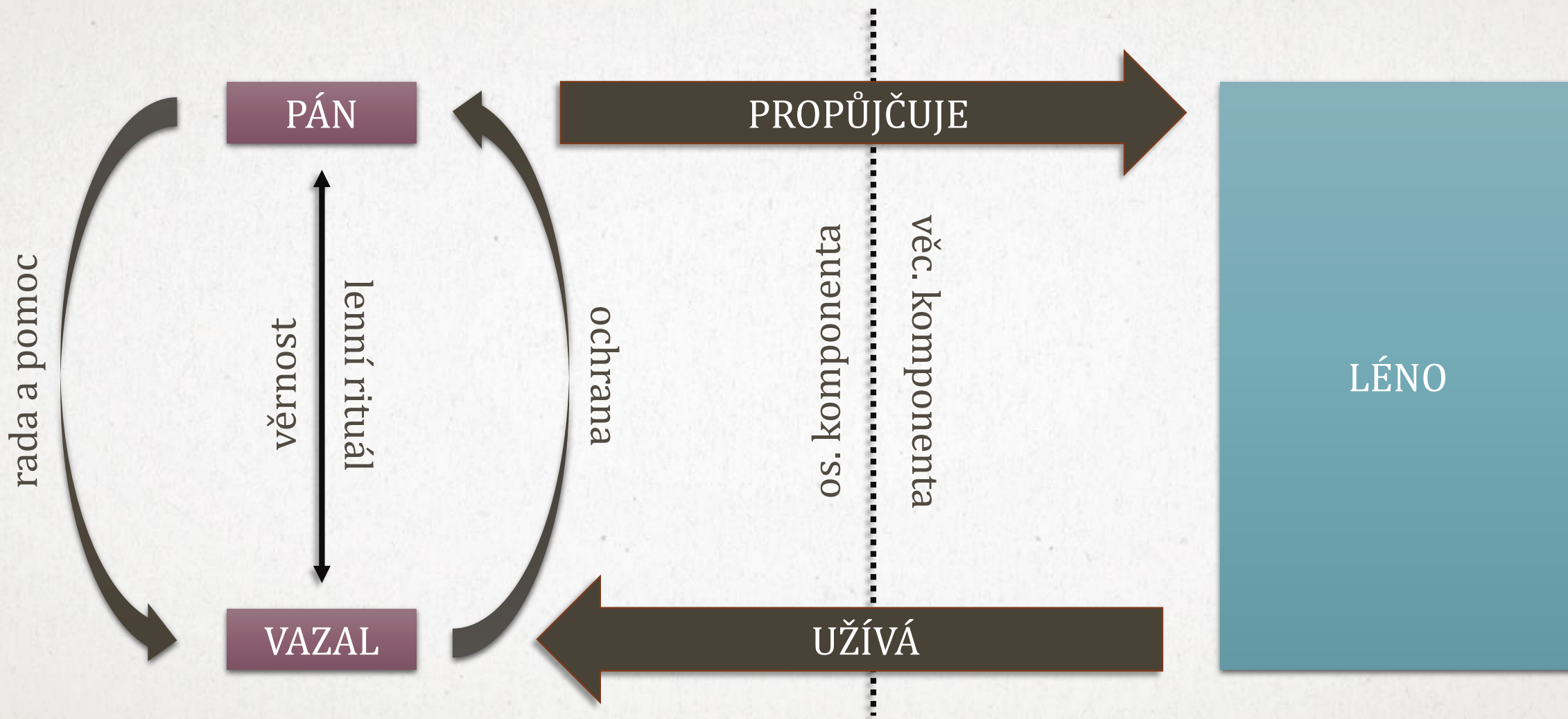
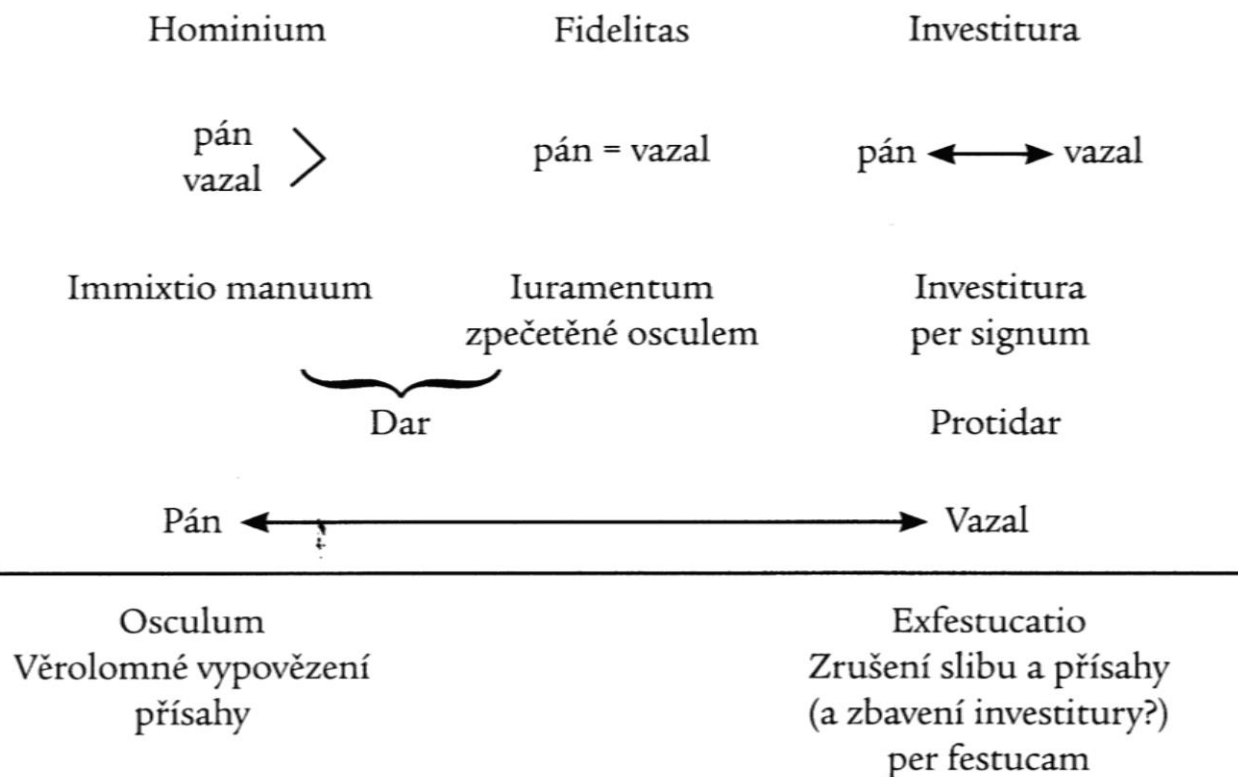

SCHÉMA LENNÍHO RITUÁLU

C. Schéma feudálně vazalského symbolického systému

1. **hominium:** lenní slib
(prohlášení vyjadřující vůli stát se manem), vkládání rukou
(*manus – potestas*)

2. **fidelitas + osculum:** přísaha věrnosti doprovázená polibkem

3. **investitura:** udělení léna (smlouva)

- symbolika gest a promluv
- symbolika místa
- publikum jako garant řádu světa
- paměť

Vazal vkládá ruce do rukou svého pána (Sachsenspiegel – Lehnrecht, Cod. Pal. germ. 164, fol. 9v)

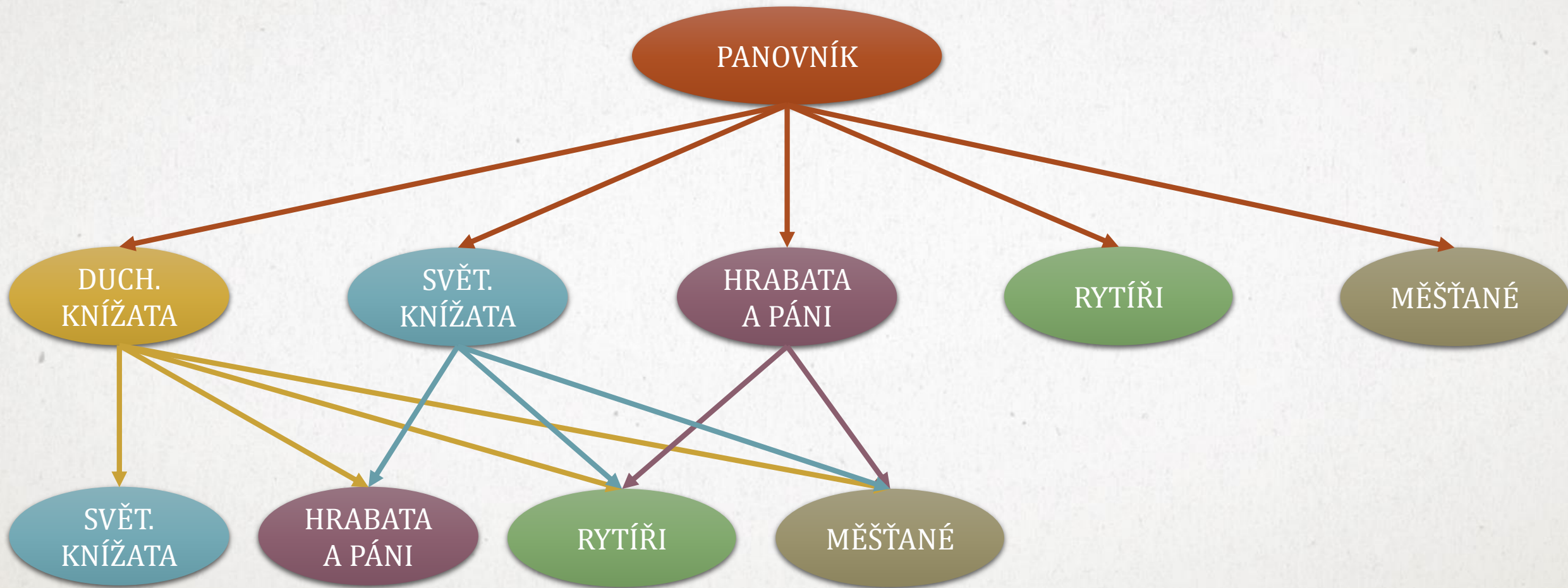

Vazal skládá přísahu věrnosti na relikviář (Sachsenspiegel – Lehnrecht, Cod. Pal. germ. 164, fol. 1v)

Římský král uděluje církevní a světská léna (*Sachsenspiegel - Lehnrecht, Cod. Pal. germ. 164, fol. 5r*)

LENNÍ PYRAMIDA DLE *SACHSENSPIEGELU*

KRITIKA FEUDALISMU

- v nejstarších vývojových fázích úzká pramenná základna
- mnohovýznamové dobové termíny jsou nekriticky přijímány za důkaz existence právních institucí ve smyslu vědeckého modelu
- středověká realita skrytá za „lenní terminologií“ je natolik proměnlivá, že se výkladový model feudalismu zdá být příliš zjednodušující až zavádějící
- spojnice mezi beneficiem a vazalem se při kritickém čtení všech dostupných pramenů nejednou rozvolňuje

DEKONSTRUKCE FEUDALISMU (REYNOLDS)

Lenní právo:

produkt byrokrat. správního aparátu a
profes. práv. myšlení ve 12. století

Koncept feudalismu:

výtvor univ. feudistiky 16.-17. století

Sémiotický
trojúhelník

Lenní terminologie:

nepřesná

His. skutečnost:

diferencovaná

LENNÍ SYSTÉM

- *mocen. (funkční) elity*
- *léna* x ve 14. stol. přesun k zástavám
- **fce lenního práva:** organizace, stratifikace spol. x trad. teze o lenní anarchii
- **organizační pilíře:** 1. lenní dvůr (v Tyrol. od 2. pol. 12. stol.), 2. zeměpanské hrady
- **materiální pilíře:** *Hausmachtterritorium*

TYROLSKO: CENTRÁLNÍ SPRÁVA – DVŮR (*CURIA*)

- *curia minor (familia ducis) x curia maior*
- **čtveřice hlavních úřadů** od 13. stol.:
hofmistr + maršálek + stolník + číšník
- **centrum: hrad Tirol** (purkrabí)
 - **kancelář** (protonotář, kancléř; registra)
 - **komora** (komorník; knihy počtů)
 - **panov. rada**
- **panov. rada (od 1289)**
 - vývoj k byrokratizaci a institucionalizace
 - cca 50 (jádro 20)
 - 2/3 úředníci
 - přísahy věrnosti
 - **působnost:** zahr., vnitř. politika (správa veřej. i soukr. záležitosti, soud. a smír. řízení)

TYROLSKO: LOKÁLNÍ SPRÁVA (*PROVINCIAE*)

- soud a správ. okrsky zv. *Bezirke*, sídlo na hradech (rychtář)
 - působnost: voj., soud., daně
- zeměpan. urbář (probošt, sklepník, klíčník)

TYROLSKÁ LENNÍ KNIHA

- vznik 1336 s poč. vlády Lucemburků v TYR
- 337 zápisů, 403 leníků/37 ve správě
- seznam lén udělených tyrol. knížaty
- Menhart II.-1336
- obj. lenní záznamy (*Lehensnotiz*)
- subj. lenní prohlášení (*Lehensbekenntnis*)
- lenní kniha (*Lehnbuch*) → stav lenního dvora 1336 v teritoriál. pořádku
- lenní registr (*Lehnregister*) → evidence jednotlivých infeudací v časovém pořádku
- účel: zábrana proti alodizaci

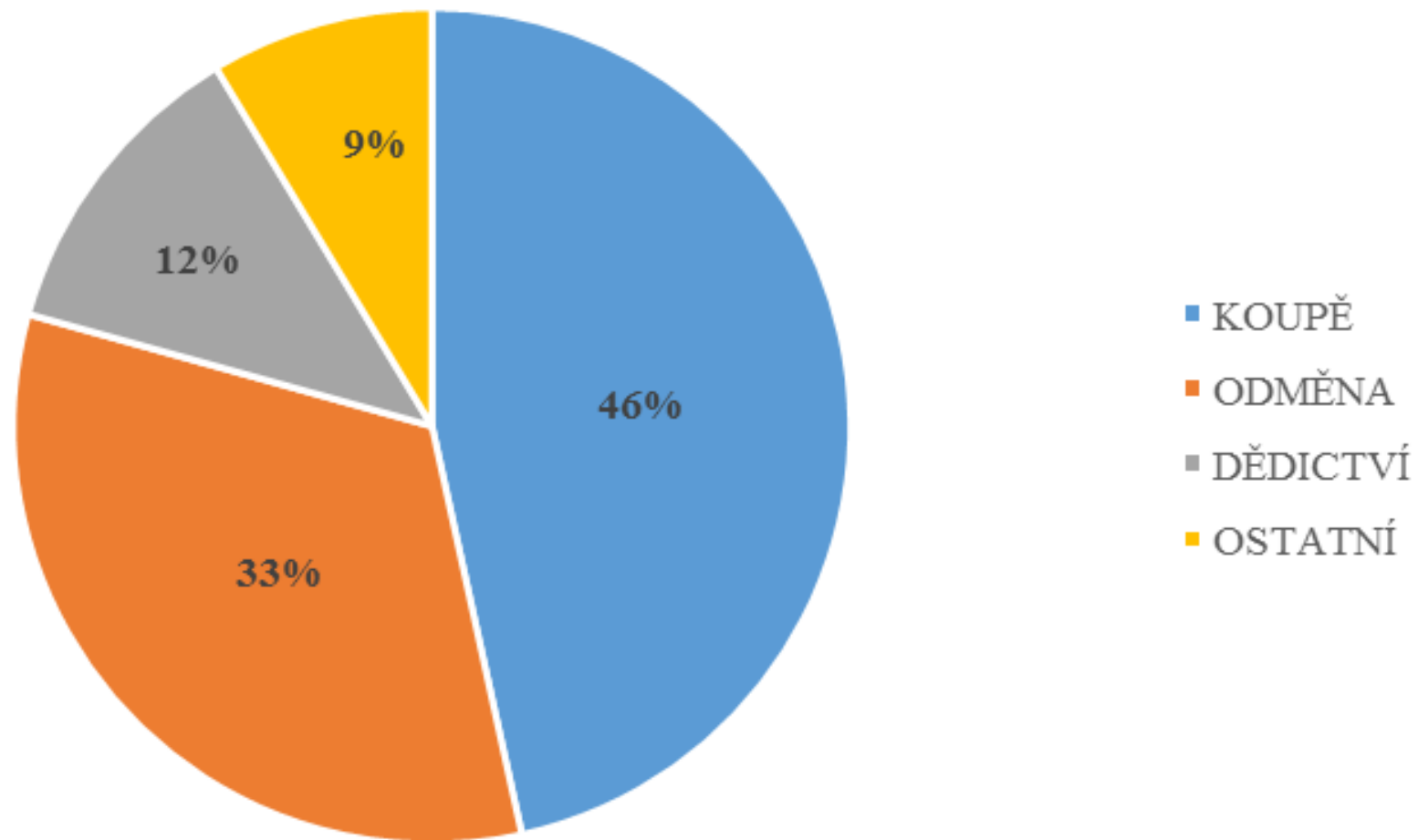
- **typ. průběh infeudace:**

1. převod majetku *inter partes*
2. resignace dosavadního lenního držitele
3. žádost dosavadního držitele o oblénění nabyvatele
4. investitura nabyvatele

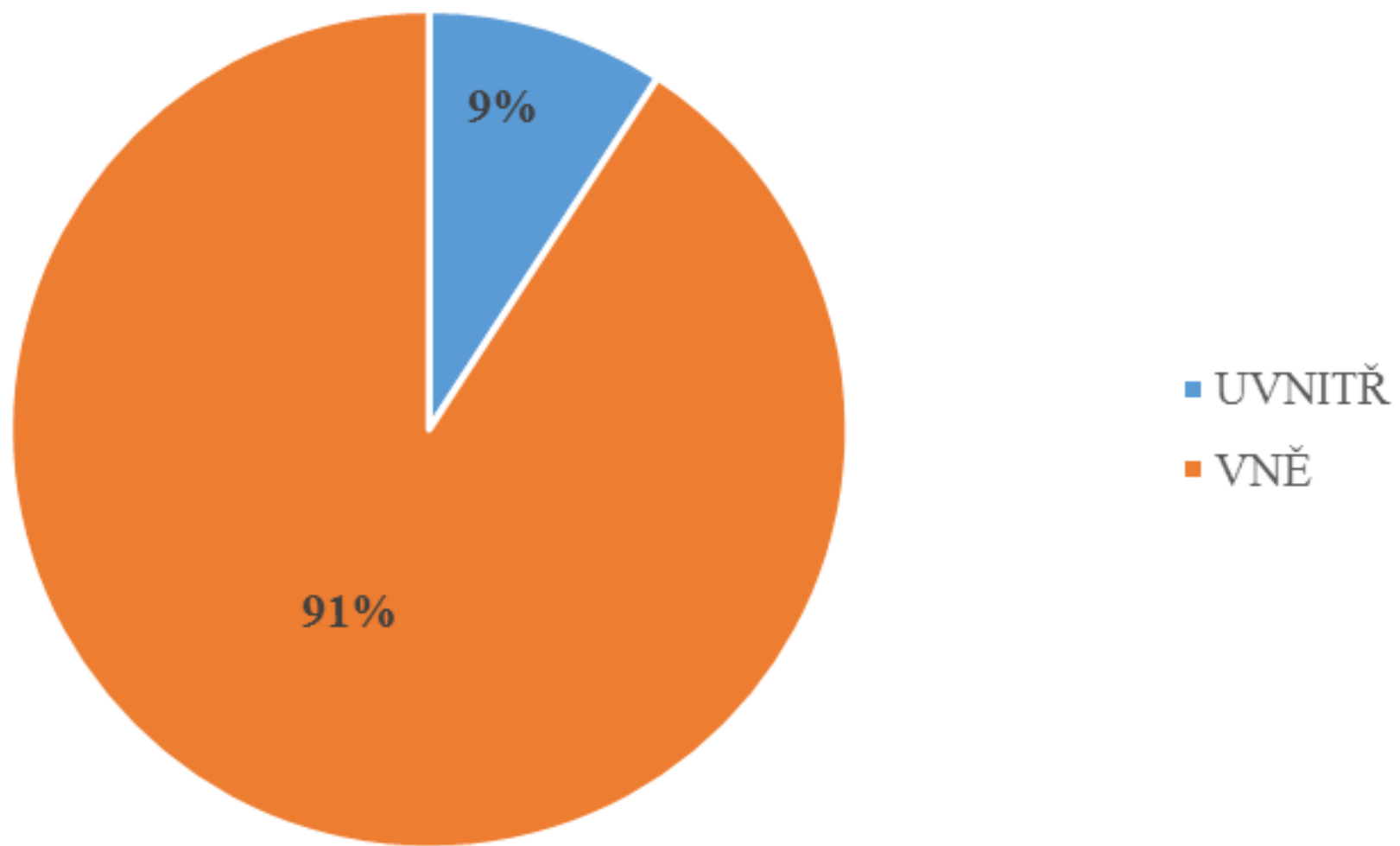
- **léna:**

- větš. feuda data (nová) x feuda oblata (z alodu)
- větš. nižší bez vrchnost. práv
- **typ. objekty:** zemědělské pozemky (pole, vinice, zahrádky), hospodářské provozy (mlýny), domy, veřejná břemena, užívací práva k nemov., renty

Příčiny udělení léna (známé případy)

Vazalové dle účasti v panovnické správě

Členové rady dle paralelní existence právních vazeb k zeměpánovi

